

Cigányok és magyarok életminősége Észak-Cserehát¹

MOLNÁR JUDIT²

Abstract

Quality of life of the Gypsy and Hungarian population in North Cserehát (Hungary)

This paper describes research based on statistical and empirical data from North Cserehát, Hungary. The research aims to show the quality of life (both welfare and well-being) of 17 villages in this area. Several variables were used to present objective measures of welfare like change in population structure (e.g. aging), educational level, employment rates, income conditions, quality of housing, land possession, property and animal stock. Subjective well-being was also measured, using variables for the evaluation of general satisfaction, ethnic sympathies and conflicts.

This thesis demonstrates how the population of the studied area has changed over the last 25 years. The population number had been decreasing in the villages for some decades, but after 1990 this process reversed in some settlements, and the population started to grow. In the background of this process there is a massive influx of Gypsies. As far as the Gypsies generally have higher birth rates, the age pyramid shows a very youthful pattern. Unfortunately only a tiny percentage of the local population are highly educated, particularly among the Gypsies.

There are few workplaces in this area and the unemployment rate is high. The situation is worst among the Gypsies, who generally live in relative poverty. Their average income is very low. The dwellings provide acceptable living conditions, but the households are not well-equipped. Only a few percent of survey respondents have a car, pc or modern heating systems in their houses.

Another conclusion that can be drawn is that people are often dissatisfied with the way of living in these villages, and with the services which are available in this geographically peripheral area. There is a conflict between Hungarians and Gypsies but it is based on different factors: Hungarians, generally, feel hostility of some degree towards Gypsies, (for reasons which were not tackled in the present paper), but the latter do not have negative feelings about any ethnic group. Rather, they are annoyed with the affluent people or those having a conspicuously higher standard of living.

¹ A kutatás a K 62363 sz. OTKA pályázat támogatásával folyik.

² PhD, Miskolci Egyetem, Földrajz- és Környezettani Tanszék, 3515 Miskolc-Egyetemváros
E-mail: judith.molnar@chello.hu

The facts and figures show an area in deep crisis. This paper was aimed to provide a strong empirical basis from which the depressed state of the region could be demonstrated and described. In our opinion, the situation urgently requires greater attention and the development of a comprehensive social, economic and political program to help the population get out the serious troubles as soon as possible.

Bevezetés

Magyarország ÉK-i részén, a Hernád és a Bódva völgye között fekszik a Cserhát dombvidéke. A Borsod-Abaúj-Zemplén megye középső részét elfoglaló aprófalvas térség településeinek jó része távol van a forgalmasabb főutaktól. Felszínalakítási változatossága adja szépségét, amelyet néhány kistaluja igyekszik is kihasználni a falusi turizmus fellendítésére (1. kép). Mivel nincsenek nagyobb városok a közelben, és mivel a térség szűkölködik a munkalehetőségekben, továbbá a természetföldrajzi tényezők nem kedveznek a nagyüzemi mezőgazdaságnak (leginkább a növénytermesztésnek nem), a társadalmi, gazdasági adottságok pedig nem előnyösek az ipar számára, a szegénység itt mélyebbre hatolt, mint hazánk más vidékein (2–3. kép).

Ebből a térségből már az 1950-es és 60-as években erőteljes volt az elvándorlás, amely a magasabb végzettséggel rendelkező fiatalok elszivárgását, a helyben maradó né-

1. kép. Vendégházzá alakított parasztház Keresztétén. A festői táj, a csend, a felújított parasztház, a szépen karbantartott porta és falu vonzza a pihenni vágyókat

Guesthouse in Keresztéte remodelled from a traditional farmhouse. The scenic view, the peaceful, renovated peasant house and garden attract people seeking relaxation from the urban settlements

2. kép. Nagy szegénység, sok gyerek Csenyétén
Poverty and large family size in Csenyété

3. kép. Falusi porta Felsővadászon. A szegénységet néha elhanyagoltság is kíséri
A garden in Felsővadász. Poverty sometimes attracts neglect

4. kép. Hazafelé a vasárnapi miséről Pamlényban. Az előregedés a törpefalvak sajátossága a térségben

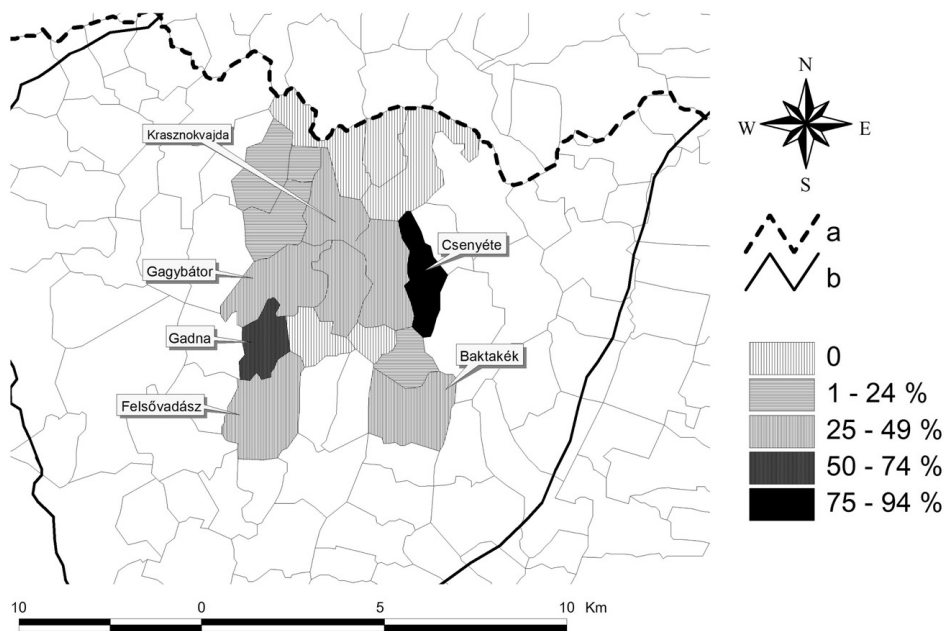
Going home from Sunday mass in Pamlény. Aging is a common process in the small villages in this area

esség fokozatos előregedését eredményezte (4. kép). A népességfogyás egészen napjainkig megfigyelhető, bár 1990 óta ennek üteme lelassult, és ha az egyes településeket külön-külön vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy néhány közülük növekedésnek indult. Azonban ezt a pozitív demográfiai folyamatot súlyos elszegényedés kíséri, amely még inkább rontja az itt élő emberek társadalmi és szociális helyzetét. „Összességében a térség (Cserehát) helyzete a mély és általános elmaradottsággal jellemezhető, ami a fejlődési centrumoktól való végleges eltávolodásban és a perifériákon általában előforduló összes probléma jelenlétében nyilvánul meg.” (G. FEKETE É. 2005).

Három kisebb központi jellegű település található az általunk kutatott térségben: Krasznokvajda, ill. a tőle D-re fekvő Baktakék és Felsővadász. Vizsgálati céllal ez utóbbi két központi jellegű településtől É-ra meghúzódó 11 települést választottuk ki, valamint 6 falut Krasznokvajda vonzáskörzetében. Ily módon összesen 17 falu került a vizsgálatba (1. ábra), amelyeknek elemeztük többek között a demográfiai szerkezetét és főbb népesedési folyamatait (MOLNÁR J. 2007), emellett kérdőíves felvételezést folytattunk³, továbbá néhány családdal és polgármesterrel is készítettünk interjút.

A mintánk elemszáma a teljes lakosság 10%-ának (415 megkérdezett) felelt meg, ahol az elemzési egység az egyes családok valamelyik tagja volt. Ez azt jelenti, hogy egy háztartásból mindig csak egy embert kérdeztünk meg, bár bizonyos változók esetében (mint pl. a lakásfelszereltség) az elemzési egység maga a család, ill. háztartás, hiszen az a körül-

³ A felvételezés 2006 nyarán történt a Miskolci Egyetem geográfus szakos hallgatói közreműködésével.

1. ábra. A vizsgált térség és településein a cigány lakosság aránya 2001-ben (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a = országhatár; b = folyó. Forrás: KSH 2001, ill. saját adatgyűjtés, 2006

The research area and proportion of Gypsy inhabitants in 2001 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – a = state border; b = river. Source: Central Statistical Office 2001 and own survey data, 2006

mény, amiben élnek, az egész családot érinti. Nem valószínűségi mintát vettünk, de a kor-, ill. az etnikai megoszlást próbáltuk szem előtt tartani a megkérdezettek kiválasztásakor. A minta a települések népességszámára vonatkoztatva elemszámmal arányos.

A térségben jelentős cigány népesség él, a legnagyobb szegénység éppen őket érinti, amint azt a későbbiekben láthatjuk. 2001-ben alig laktak ebben a 17 községben többen, mint 4000 fő, s a cigány lakosok aránya már akkor meghaladta a 30%-ot, de ez településenként változó (Csenyétén ez az arány akkor 93,5% volt, Gadnán – a polgármester adata alapján – 60% körüli, Felsőgagyon pedig közel 40%).

A dolgozatban szereplő indexek számításáról az adott helyen adunk pontos leírást. A hivatalos statisztikai adatok (népszámlálás, éves számított adatok) feldolgozása excel és arcview 3.2 programokkal történt. A tanulmány ábrái egyrészt statisztikai adatokra támaszkodnak, másrészt a kérdőíves felvételezés eredményeinek grafikus feldolgozásai, saját szerkesztésű diagrammok, térképek. Az empirikus vizsgálat során nyert adatok SPSS szoftver segítségével kerültek feldolgozásra.

A cikk a kutatási térségben egyfajta életminőség vizsgálatot mutat be, megadott változók használatával. A kutatás során az életminőséget mind az objektív, mind a szubjektív dimenzióban vizsgáltuk, méghozzá az alábbi változók alkalmazásával:

Objektív életminőség:

– iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozási szerkezet, jövedelem, a lakóház állaga (építési és felújítási ideje, nagysága, fűtésrendszere, építőanyaga), lakásfelszereltség, háztáji gazdálkodás (földtulajdon, állattartás).

Szubjektív életminőség:

– a lakókörnyezet tisztaságával és a gyermekek továbbtanulásával kapcsolatos attitűdök;

– elégedettség vizsgálat (infrastruktúrával, szolgáltatás-ellátással, önkormányzattal, munkalehetőségekkel, munkahellyel, munkaköri beosztással kapcsolatban);

– etnikai preferenciavizsgálat és más csoporttal szemben érzett feszültség vizsgálata.

(Itt jegyzendő meg, hogy a boldogságérzetet, ami a szubjektív életminőség egyik legkifejezőbb változója, nem vizsgáltuk, mivel az eredeti célunk elsősorban az objektív életminőség felmérését kívánta bemutatni, néhány szubjektív életminőségi mutató bevonásával.)

Jelen vizsgálat célja, hogy bemutassa ezt a 17 csereháti települést az említett változók tükrében, feltárja az ott élő lakosok etnikai megosztottságát, rámutatva az elsősorban a cigány népességhez kötődő rendkívüli szegénységre. A tématerület kutatási háttéréről FEKETE Zsuzsanna ad jó összefoglalást (FEKETE Zs. 2006), amiben bemutatja az életminőség kutatás irányait és fejlődését is.

Objektív életminőség

Iskolai végzettség

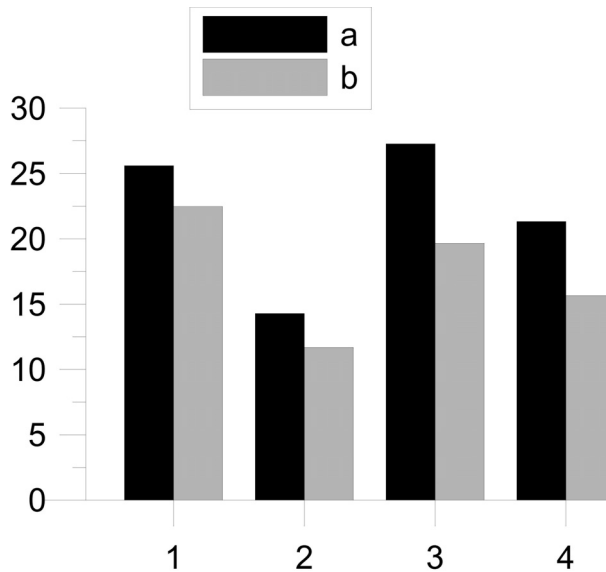
Mivel az iskolai végzettség esetében ordinális mérési szintű változóról van szó, ezért viszonylag egyszerű egy indexet létrehozni, amely segítségével megadható az egyes települések iskolai végzettségi mutatója. Az index kiszámítása azon az elven működött, hogy a legmagasabb értéket akkor venné fel, ha a településen mindenkinek lenne diplomája, a legalacsonyabb pedig akkor lenne, ha senkinek nem lenne meg a 8 általánosa. Az egyes végzettségűek között a távolságot mindig 1-nek tekintettük, az egyes iskolai végzettség esetében a teljes népességen belül megjelent esetek arányát, szoroztuk az adott iskolai végzettség egyenértékével, majd ezt osztottuk 5-tel, mivel 500 lett volna a maximális érték, de a könnyebb áttekinthetőség érdekében, 100 fokos skálán kívántuk az index értékeit rendezni.

(Így 100-as értéket akkor érne el az index, ha mindenkinek felsőfokú diplomája lenne a településen, 0 akkor lenne, ha senkinek nem lenne meg a 8 általánosa.)

Amint ezt már említettük, a vizsgált térségben el tudunk különíteni központi jellegű (Krasznokvajda, Baktakék, Felsővadász és ide soroltuk még Gyagyvendégit is) és nem központi településeket, ill. majd láthatjuk, hogy fontos a cigány lakosság aránya is, mivel a vizsgált falvakban végzett felvételezés azt mutatta, hogy körükben sokkal nagyobb a szegénység, mint a nem cigány lakosok esetében.

E szempont alapján 4 településcsoportot képeztünk: 1. központi jellegű települések; 2. nem központi jellegű települések magas arányú cigány lakossággal; 3. cigány lakosság nélküli települések (kivéve a 12 lakosú Gyagyapátit); 4. egyéb, egyik csoportba sem sorolható települések.

Az ennek alapján elkészített, az iskolai végzettséget mutató 2. ábrán látható, hogy legmagasabb az iskolai végzettség a központi jellegű településeken, ahol a mutató értéke átlagosan 24. Legalacsonyabb (csupán 13, azaz szinte fele akkora, mint az előbbi csoportba tartozó falvakban) pedig a nem központi, és a cigányok által nagy arányban benépesített községekben. Azokban a nem köz-

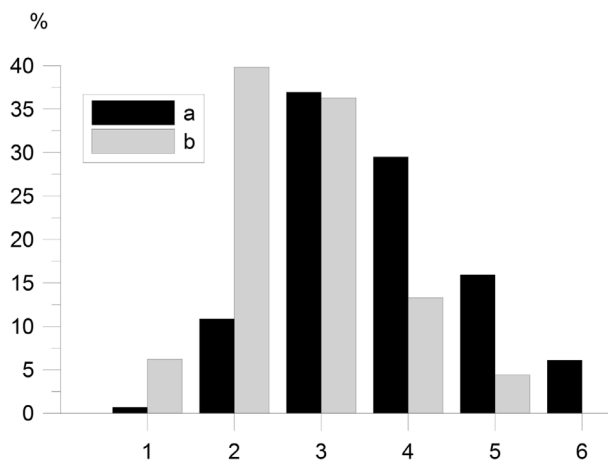
2. ábra. Iskolai végzettség-index a vizsgált térség településein, 2001 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a = férfiak; b = nők; 1 = központi jellegű települések; 2 = nem központi jellegű települések magas arányú cigány népességgel; 3 = nem központi jellegű települések cigány népesség nélkül; 4 = többi település. Forrás: KSH 2001

Index of education in the research area, 2001 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – a = males; b = females; 1 = settlements with some central function; 2 = settlements with no centre function but high rate of Gypsy inhabitants; 3 = settlements with no centre function or Gypsy inhabitants; 4 = the rest of the studied settlements. Source: Central Statistical Office 2001

ponti településeken, ahol nincs cigány lakosság, az iskolai végzettség indexe majdnem eléri a központi települések szintjét (23,5), a maradék településeknél pedig a térségben mért átlaghoz közelítő érték (18,5) mutatkozik.

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a vizsgált térségben lakók körében alacsony az iskolai végzettség szintje, de különösen a cigány lakosság esetében rendkívül kedvezőtlen. Az empirikus vizsgálatunk eredménye is alátámasztotta a statisztikai adatok elemzése kapcsán tett feltevésünket, miszerint a cigány lakosság iskolai végzettsége alacsonyabb, mint az ott élő nem cigány lakosok iskolai végzettsége (3. ábra).

Látható, hogy az egyetlen osztályt sem végzetek között a cigány válaszadók 5-szörös, a 8 osztályt el nem végzetek között pedig 4-szeres túlsúlyban vannak (a megkérdezettek mindegyike elérte a 18 évet, vagy idősebb volt annál; a nem cigány válaszadók átlagéletkora 51,2 év, míg a cigány válaszadóké 37,4 év volt). A 8 általánost végzetek közel azonos arányban vannak, de már a szakmunkásképzőt végzetek aránya is jóval kevesebb a cigány válaszadók körében, mint a nem cigányoknál, az ennél magasabb iskolai végzettségek esetében pedig még nagyobb eltérést tapasztalhatunk a cigány válaszadók hátrányára.

3. ábra. A vizsgált térségben végzett kérdőíves felvételezés megkérdezettjeinek legmagasabb iskolai végzettsége az adott etnikai csoport %-ában, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a = a megkérdezett nem cigány; b = cigány válaszadók; 1 = egyetlen osztály sem; 2 = 8 általánosnál kevesebb; 3 = 8 általános; 4 = szakmunkásképző; 5 = érettségi; 6 = felsőfokú végzettség. Forrás: saját adatgyűjtés, 2006

The highest educational level of the respondents in the research area from the various ethnic groups in per cent, 2006. (ed. MOLNÁR, J. 2007). – a = non Gypsy respondents; b = Gypsy respondents; 1 = less than 1 class; 2 = less than 8 classes (primary school unfinished); 3 = 8 classes (primary school); 4 = vocational school; 5 = with final exam (secondary school graduation); 6 = higher degree. Source: own questionnaire survey data, 2006

A népesség gazdasági aktivitása sok mindent elárul az adott településről. A munka meghatározó jelentőségű az emberek életében. A munkahely hiánya vagy többlete vándorlási folyamatokat indít(hat) el, amelynek aztán jelentős hatása van az érintett térségek társadalmi életére. Természetesen nem csak önmagában a munka mint alapfunkció válthat ki ilyen folyamatot, de magának a munkalehetőségnek, a munkának, nagyon kitüntetett szerepe van egy térség, település életében, sőt az egyén szempontjából is meghatározó jelentőségű. (1990-ig nem beszélhettünk munkanélküliségről, legalábbis adminisztratív módon nem igazán létezett.) Maradunk a legutóbb használt csoportosításnál, mivel ez a központi és a nem központi jellegű településeket különválasztja, ill. a nem központi helyeken figyelembe veszi a magas arányú cigány lakosságot, akik, mint láttuk, jóval alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint más csoportok, így ez feltételezhetően kedvezőtlenebbé teszi helyzetüket a munkaerő piacon.

A vizsgált falvak gazdasági aktivitásának általános vonásai a következők:

- A térség településein már 1990-ben megjelent a munkanélküliség, igaz akkor az 5%-ot sehol sem haladta meg. 2001-re az arány 10–20%-ra emelkedett. A nők esetében a munkanélküliség kisebb, többségük, ha nincs munkája, mint eltartott szerepel.

- 1990 óta a foglalkoztatottság rendkívüli módon csökkent mind a férfiak, mind a nők körében.

- Az előző folyamattal ellentétes módon változott az inaktív keresők aránya, azaz számuk jelentősen megnőtt.

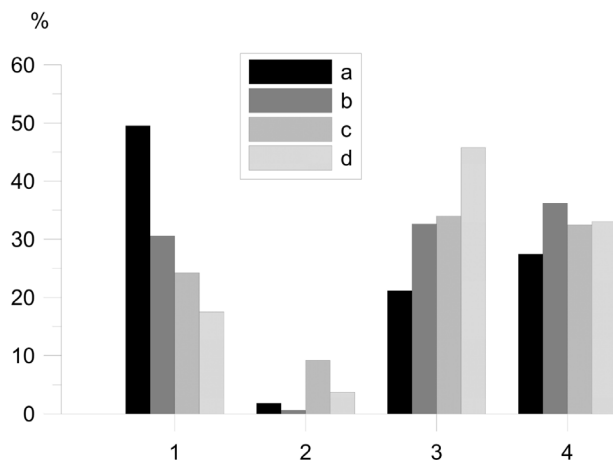
- A férfiak foglalkoztatottsága mind 1990-ben, mind 2001-ben nagyobb volt, mint az adott év női lakosainak foglalkoztatottsága, az inaktívak körében viszont az arányuk kisebb volt a nőkéhez viszonyítva.

A négy településtípus esetében a fenti sajátosságok az alábbiak szerint alakultak (4–7. ábra):

- A foglalkoztatottság 1990-ben közel azonos volt a férfiaknál (50% körüli), kivéve azokon a településeken, amelyek nem rendelkeznek központi jelleggel és magas volt a cigány lakosság aránya 2001-ben. Ez utóbbiak esetében 10%-kal alacsonyabb volt a foglalkoztatottság aránya.

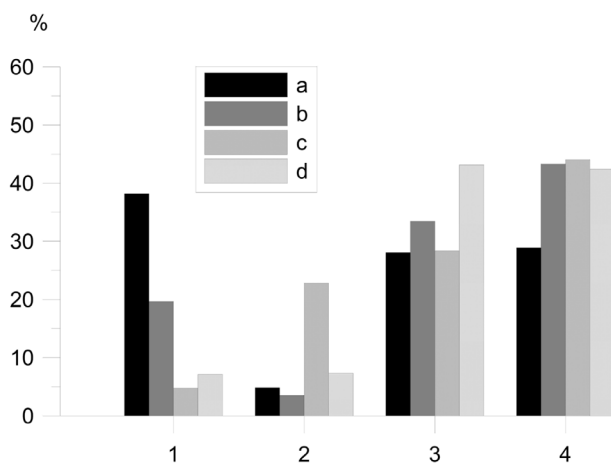
- A nők körében 1990-ben a központi jellegű, ill. cigány lakos nélküli településeken közel azonos (30% körüli) foglalkoztatottsági ráta volt megfigyelhető, ill. a másik két településcsoport (20% körüli) női foglalkoztatottsága is közel állt egymáshoz.

- 2001-re a foglalkoztatottság a legkedvezőbb helyzetben lévő községek körében is a felére esett vissza, a nők esetében (kivéve a központi jellegű településeket) ez a csökkenési arány még nagyobb volt.

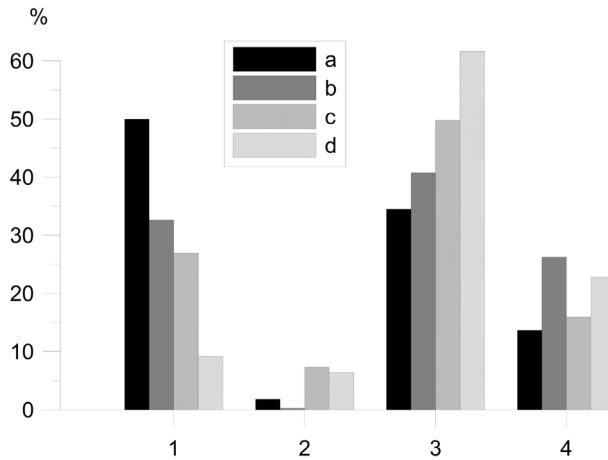
4. ábra. Gazdasági aktivitás 1990-ben és 2001-ben a vizsgált térségben a központi szerepkörrel rendelkező településeken (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a = férfiak, 1990; b = nők, 1990; c = férfiak, 2001; d = nők, 2001; 1 = foglalkoztatottak; 2 = munkanélküliek; 3 = inaktív keresők; 4 = eltartottak. Forrás: KSH 1990, 2001

Economic activity in the research area in 1990 and 2001 in the settlements with some central function, 1990, 2001 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – a = males, 1990; b = females, 1990; c = males, 2001; d = females, 2001; 1 = employed people; 2 = unemployed people; 3 = pensioners, mothers on maternity leave; 4 = dependants. Source: Central Statistical Office 1990, 2001

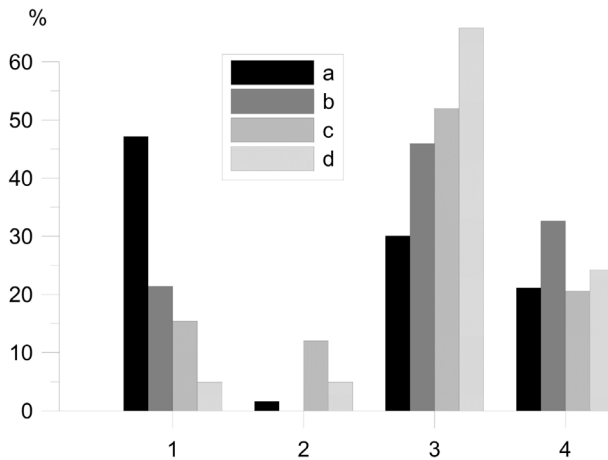
5. ábra. Gazdasági aktivitás 1990-ben és 2001-ben a vizsgált térségben a nem központi jellegű, magas arányú cigány népességgel rendelkező településeken (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a–d és 1–4: A jelmagyarázatot lásd a 4. ábránál

Economic activity in the research area in 1990 and 2001 in the settlements with no central function but high rate of Gypsy inhabitants (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – a–d and 1–4: for explanation see Fig 4.

6. ábra. Gazdasági aktivitás 1990-ben és 2001-ben a vizsgált térségben a nem központi jellegű, cigány lakos nélküli településeken (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a–d és 1–4: A jelmagyarázatot lásd a 4. ábránál

Economic activity in the research area in 1990 and 2001 in the settlements with no central function or Gypsy inhabitants (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – a–d and 1–4: for explanation see Fig 4.

7. ábra. Gazdasági aktivitás 1990-ben és 2001-ben a vizsgálatba bevont többi településen (kivéve Gagyapáti) (szerk. MOLNÁR J. 2007) – a–d és 1–4: A jelmagyarázatot lásd a 4. ábránál

Economic activity in the research area in 1990 and 2001 in the rest of the research settlements (Gagyapáti excluded) (ed. by MOLNÁR, J. 2007) – a–d and 1–4: for explanation see Fig 4.

– A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő falvak azok, ahol magas a cigány lakosság aránya és nem is központi jellegűek. Itt a foglalkoztatottak aránya 6%-os, ami azért is megdöbbentő, mert ezeknek a falvaknak a népessége nagyon fiatal, kevés az idős korú. Igaz, hogy itt az aktív koron aluliak aránya viszont magas, de az aktív korban lévők közül is csak nagyon kevésnek van munkája. Ez további súlyos szociológiai, társadalmi problémákat okoz.

– Az előregedő népességű településeken (amelyek nem központi jellegűek és ahol nincsenek, vagy csak kis számban élnek cigányok) az inaktív keresők aránya meghaladja az 50%-ot, a nők körében ez az arány 60% felett van. A fiatal népességű településeken is magas az inaktív aránya. Ennek fő oka nem az idős korúak nagy száma, hanem a rokkant nyugdíjasok, ill. a GYES-en lévők magas aránya. Természetesen ezeken a településeken az eltartottak aránya is nagy (33–45% között mozog).

A foglalkoztatottak nagyon alacsony aránya jelenti a legnagyobb problémát a térségben. Amennyiben számukat az aktív munkaképes korúakhoz viszonyítottuk, akkor a férfiak körében 30–45% körül alakult a foglalkoztatottak aránya 2001-ben, kivéve azokat a nem központi jellegű településeket, ahol a cigány lakosok aránya nagy, itt a foglalkoztatottság csak 10%-os volt.

A nők foglalkoztatottsága a munkaképes korúakon belül 24%-os volt átlagosan, a legmagasabb (37%) a központi településeken volt. Ahol viszont a cigányok aránya jelentősebb a lakosságon belül, és nem beszélhetünk központi jellegű településről, ott csak 17% volt ennek a mutatónak az értéke.

A munkanélküliségi ráta az aktív munkaképes korban lévő férfiak körében közel 50% volt ezeken a településeken, míg a központibb jellegűeken még mindig magasnak számító, de az előbbinél jóval alacsonyabb: 15% körül volt 2001-ben. A többi faluban a munkanélküliségi ráta 12–23% körül volt. A nőknél ugyanilyen vonatkozásban vizsgálva alacsonyabb (8–20%) közötti munkanélküliségi mutatókat kaptunk és a nem cigányok, ill. a cigányok által jobban lakott nem központi településeken az arány egyaránt magas volt. A férfiak között másfél-kétszer annyian voltak inaktív keresők, mint ahányan meghaladták a munkaképes kor felső határát, a nőknél ez az arány 1,2–1,7 szerez körüli volt.

A statisztikai adatok alapján, mivel abból a településekre nézve kaphatunk adatokat, az egyes emberekre ezeket nem tudjuk vonatkoztatni, nem tudunk a cigányokra és nem cigányokra hiteles adatokat szolgáltatni. Bár módszerünk alapján végzett elemzések már sejtették, hogy a foglalkoztatottság tekintetében is kedvezőtlenebb helyzetben vannak a cigány lakosok a nem cigányokkal szemben. Kérdőíves felvételezésünk ezt a feltételezést be is igazolta.

A megkérdezett felnőtt korú cigány férfiak 56%-a munkanélküli volt, míg ez az arány a nem cigány férfiak esetében 20%-ot mutatott. A megkérdezett felnőtt korú cigány nők 47,4%-a, a nem cigány nők 12,8%-a volt munkanélküli. A felnőtt korú férfiakkal a cigányok esetében csak 23%-os volt a foglalkoztatottság, a nem cigány férfiakkal ez az arány majdnem 42%-ot ért el. A nők körében

a foglalkoztatottság 5,3–30,5%-os a felnőtt korú, nem cigány nők javára, azaz a cigány nők foglalkoztatottsága rendkívül alacsony mértékű.

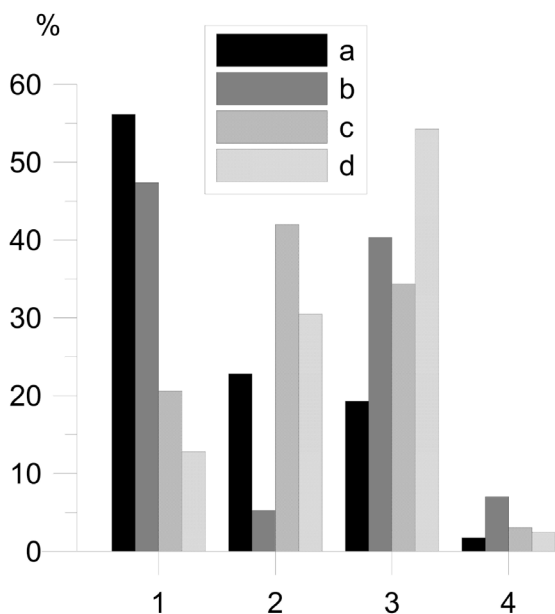
A közhasznú munkában a cigány és nem cigány férfiak körülbelül azonos (kb. 7%-os), arányban vesznek részt. A nők alkalmazása a közhasznú munkában nagyon elenyésző (2% körüli arányt képvisel), különösen a nem cigány nők esetében (1,2%), míg a cigány nőknél a vizsgálat idején elérte a 3,5%-ot. Az is leolvasható az ábrákról, hogy a cigány nők esetében az aktív keresők nagyobb hányada a közhasznú munkából szerzi jövedelmét, valószínűleg ennek hátterében a helyi munkahely hiánya szerepel, valamint az a tény, hogy a cigány családokra jellemző magas teljes termékenységi ráta miatt (azaz sok gyermek jut egy szülőképes korú cigány nőre élete során) ők kevésbé képesek más településen munkát vállalni.

Az inaktív keresők aránya magasabb a nők, mint a férfiak körében, pl. a nem cigány nők esetében ez az arány meghaladja az 50%-ot. Mind a férfiaknál, mind a nőknél viszont az inaktív keresők aránya jóval nagyobb a nem cigány megkérdezettek esetében. Az inaktív keresők táborát felvételezésünkben a rokkant nyugdíjasok, a nyugdíjasok, ill. a GYES-en, GYED-en lévő kismamák alkotják. A nem cigány nyugdíjasok háromszor annyian vannak a férfiak, és több mint háromszor annyian vannak a nők között, mint a cigány származású nyugdíjas férfiak, ill. nők. A rokkant nyugdíjasok esetében viszont a cigányok vannak jelen nagyobb arányban. A megkérdezett cigány nők közel 20%-a volt GYED-en vagy GYES-en, míg a nem cigány nőknél ez az arány csupán 5,5%-os volt.

Az eltartottak aránya mintánkban alacsony, mivel a legfiatalabb megkérdezett is elmúlt 18 éves. Így viszont valószínűsíthető, bár nem feltétlenül igaz, hogy a tanulói státusban lévők felsőfokú intézmény hallgatói. Az arányuk nagyon kicsi, ez viszont utalhat a térségből a továbbtanuló diákok alacsony arányára. A megkérdezettek kis hányada volt háztartásbeli, csak a nőkre jellemző ez a státus, és a cigányok esetében az arány magasabb, mint a nem cigányoknál (8–9. ábra).

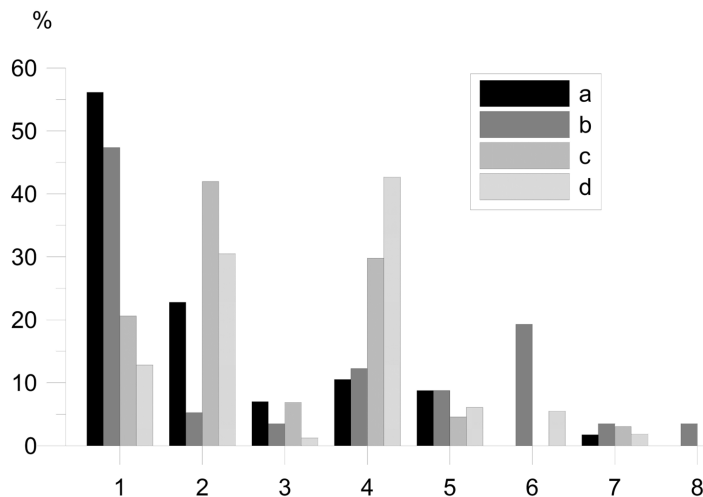
Összehasonlítva felvételezésünket, ill. a statisztikai adatokat a korábbi adatokkal látható, hogy a rendszerváltás után különösen a cigányok helyzete romlott, hiszen „...az 1971. évi országos cigánykutatás adatai szerint a munkaképes korú (15–59 éves) cigány férfiak 85%-a volt aktív kereső, a cigány nőknek pedig a 30%-a... a hetvenes években növekedett a cigány nők foglalkoztatottsága: az évtized végén elérte az 50%-ot, és ezen a szinten maradt a nyolcvanas évek végéig” (KEMÉNY I.–JANKY B.–LENGYEL G. 2004).

A foglalkoztatottsági helyzet nagyon kedvezőtlen a térségben mindenki számára, de különösen a cigányok körében, ahol 100 munkaképes korban lévő közül csak körülbelül 10-en dolgoztak (pl. Csenyétén 100 munkaképes korú férfi közül mindössze ketten álltak munkaviszonyban 2001-ben, a nőknél ez a mutatóérték 10 volt), és a munkaképes korúak körülbelül fele volt akkor munkanélküli.

8. ábra. A megkérdezettek gazdasági aktivitása a vizsgált térségben, 2006. (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a = cigány férfi; b = cigány nő; c = nem cigány férfi; d = nem cigány nő; 1 = munkanélküliek; 2 = foglalkoztatottak; 3 = inaktív keresők; 4 = eltartottak. Forrás: 8–16 ábráknál: saját adatgyűjtés, 2006

Economic activity of the respondents in the research area, 2006. (ed. MOLNÁR, J. 2007). – a = Gypsy men; b = Gypsy women; c = non Gypsy men; d = non Gypsy women; 1 = unemployed people; 2 = employed people; 3 = pensioners, mothers on maternity leave; 4 = dependants. Source: Figs 8–16: own questionnaire survey data, 2006

9. ábra. A megkérdezettek gazdasági aktivitása a vizsgált térségben, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – 1 = munkanélküliek; 2 = foglalkoztatottak; 3 = előbbiből közhasznú munkások; 4 = nyugdíjasok; 5 = rokkant nyugdíjasok; 6 = GyES-en, GyED-en lévők; 7 = tanulók; 8 = háztartásbeliek. a–d = lásd a 8. ábránál

Economic activity of the respondents in the research area, 2006 (ed. MOLNÁR, J. 2007). – 1 = unemployed people; 2 = employed people; 3 = workers of public utility from the previous category; 4 = pensioners; 5 = people with disability allowance; 6 = mothers on maternity leave; 7 = students; 8 = housewives. a–d = see Fig. 8.

Foglalkozási szerkezet

Az aktív kereső megkérdezettek foglalkozási szerkezete a primer és a szekunder szektor viszonylatában éppen fordítottja az országos tendenciának, miszerint a mezőgazdaság, ill. a bányászat részesedése alacsonyabb, mint az iparé. A World Factbook adatai alapján 2003-ban Magyarországon az aktív keresők 5,5%-a a mezőgazdaságban, 32,1%-a az iparban, 61,2%-uk pedig a kereskedelemben és a szolgáltató ágazatokban dolgozott.

A vizsgált térségben a primer és a tercier szektor hangsúlyozottabb, mint az országos átlag, az iparé viszont jóval alatta van annak (1. táblázat). Ennek hátterében az egész megyét sújtó nehézipari válság áll, amely ágazatot a könnyűipar vagy az elektronikai ipar nem váltott fel, hanem a felesleges munkaerő vagy elvándorolt, vagy munkanélkülivé vált és lassan mérhetetlen szegénységbe süllyedt, ill. kisebb hányaduk a tercier vagy a primer szektorban keresett munkát.

1. táblázat. A foglalkozási szerkezet a vizsgált térségben végzett empirikus felvételezés mintájában, 2006. július, %

Foglalkoztatottak gazdasági szektoronként	Nemzetiség		Összes
	magyar	cigány	
Primer szektor	20,0	25,0	20,7
Szekunder szektor	4,8	12,5	5,8
Tercier szektor	75,2	62,5	73,6

Jövedelem

Az itt élő családok *egy főre eső jövedelme* (ami magába foglalja a szociális támogatás összegét is) nagyon alacsony, a megkérdezettek 76,8% kevesebb mint 50 000 Ft havonta, átlagosan 32 478 Ft, a minimum 1833 Ft, a maximum érték 200 000 Ft volt. Azonban a cigány és a nem cigány családok összehasonlításában a következőképpen alakulnak ezek az értékek:

– A nem cigányok körében az egy főre eső jövedelem: 37 668 Ft, minimum értéke 2500 Ft, maximuma 200 000 Ft, és a megkérdezettek 71%-ának volt kevesebb, mint 50 000 Ft havonta.

– A cigányok körében az egy főre eső jövedelem: 18 428 Ft volt, minimuma 1833 Ft, maximuma 70 000 Ft, és a megkérdezettek 93%-ának volt kevesebb, mint 50 000 Ft.

Szociális támogatást a megkérdezettek 30%-a kap, a nem cigány válaszadók 22%-a kapja, még hozzá 90%-uk havi rendszerességgel, a cigány válaszadók 50%-a kapja és ők mindnyájan havi rendszerességgel.

Ezek az adatok önmagukért beszélnek, megmutatván, hogy a térségben élő emberek valóban szegénységben élnek, de közöttük is még nagyobb szegénységben tengődnek a cigány családok.

A lakóház (állaga, építési és felújítási ideje, nagysága, építőanyaga és fűtési rendszere)

A témakört vizsgálva a térségben élő két fő etnikai csoport tekintetében azt figyelhettük meg, hogy a cigány és a nem cigány családok házainak állagában nem tapasztalhatunk nagyobb eltéréseket, de még a nagyságukat tekintve sem. A fűtési rendszer egyik csoport esetében sem mondható modernnek, de itt már láthatóan kedvezőtlenebb helyzetben vannak a cigány családok a többiekével szemben. Az alábbiakban összefoglaltuk a cigány és a nem cigány családok házainak állagára, nagyságára, építőanyagára és fűtési rendszerére vonatkozó adatokat, amelyeket az empirikus vizsgálat eredményei alapján kaptunk.

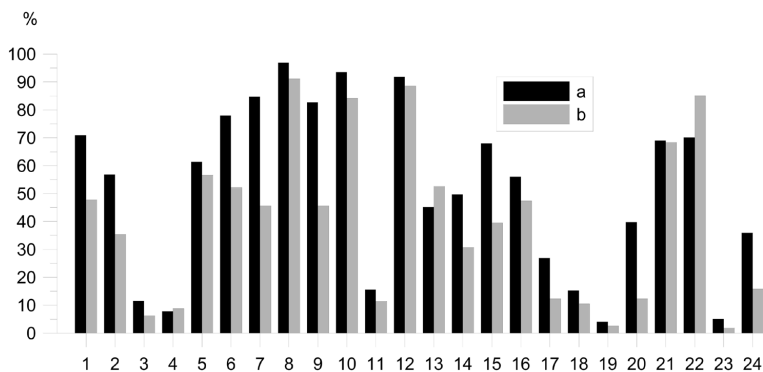
Lakásfelszereltség

Az alábbi 2. táblázat, valamint a 10. ábra szemléletesen mutatja be, hogy milyen eltérés tapasztalható a lakásfelszereltség, ill. a lakások kommunális infrastruktúrával való ellátottsága terén a vizsgált településeken a cigány és a nem cigány válaszadók körében.

2. táblázat. A lakóház jellemzői a vizsgált térségben végzett empirikus felvételezés mintájában, 2006. július

A lakóház jellemző mutatói		Nem cigány	Cigány
		válaszadók körében	
Átlagos építési idő:		1949	1959
Legöregebb ház:		1800-ban épült	1856-ban épült
Legfiatalabb ház:		2006-ban épült	2004-ben épült
Felújítási arány:		73%-uk volt már	73,5%-uk volt már
Legrégebben felújított:		1950-ben	1960-ban
Legfrissebben felújított:		2006-ban	2006-ban
Átlagos alapterület:		83 m ²	75,2m ²
Minimum:		30 m ²	20 m ²
Maximum:		200 m ²	200 m ²
Átlagos szobaszám:		2,6	2,5
Építőanyag	Vályog, vert fal, %	68,0	68,0
	Tégla, %	19,0	23,2
	Kő, szilikát, %	13,0	8,9
Fűtési rendszer	Központi gáz, %	3,7	0,0
	Gázkonvektor, %	5,4	1,8
	Szén és fa központi, %	15,9	9,7
	Szén és fa kályha, %	75,0	88,5

Amivel a legtöbb család rendelkezik – függetlenül attól, hogy cigány vagy nem cigány családról van szó – azok a következők: hűtőgép, rádió, színes

10. ábra. Lakásfelszereltség a vizsgált térség felkeresett háztartásai körében, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – a = nem cigány válaszadók; b = cigány válaszadók; 1 = fürdőszobával; 2 = vízöblítéses WC-vel; 3 = vezetékes gázzal; 4 = szennyvízcsatorna rákötéssel; 5 = emésztőgödörrel; 6 = vezetékes vízzel; 7 = porszívóval; 8 = hűtőgéppel; 9 = fagyasztóval; 10 = rádióval; 11 = fekete-fehér tv-vel; 12 = színes tv-vel; 13 = videó-magnóval / DVD lejátszóval; 14 = parabola antennával / kábel tv-vel; 15 = vezetékes telefonnal; 16 = mobil telefonnal; 17 = személyi számítógéppel; 18 = motorkerékpárral; 19 = mosogatógéppel; 20 = automata mosógéppel; 21 = centrifugával; 22 = hagyományos mosógéppel; 23 = félautomata mosógéppel; 24 = személygépkocsival rendelkezők. a = nem cigány; b = cigány válaszadók

Equipment and conveniences in the housing of the settlements of the research area, 2006 (ed. MOLNÁR, J. 2007). – a = non Gypsy; b = Gypsy respondents; 1 = proportion of households with bathroom; 2 = with flush toilet; 3 = with mains gas; 4 = with sewage disposal; 5 = with cesspool; 6 = with running water; 7 = with vacuum cleaner; 8 = with fridge; 9 = with freezer; 10 = with radio set; 11 = with black and white TV set; 12 = with colour TV; 13 = with video / DVD player; 14 = with satellite antenna / cable TV; 15 = with landline phone; 16 = with mobile phone; 17 = with PC; 18 = with motorbike; 19 = with dishwasher; 20 = with automatic washing machine; 21 = with spin dryer; 22 = with traditional washing machine; 23 = with semi-automatic washing machine; 24 = with automobile. a = non Gypsy; b = Gypsy respondents

tv, és a legtöbb helyen megtalálható a hagyományos mosógép is. Ugyanakkor nagyon kevés háztartásban van személyi számítógép, mosogatógép, nem rendelkeznek szennyvízcsatorna rákötéssel, vezetékes gázzal, sőt még a személygépkocsi tulajdonosok aránya is viszonylag alacsony.

Vannak bizonyos dolgok, amelyek esetében nagy különbséget találunk a nem cigány, ill. a cigány háztartások között az előbbieik javára, Ilyen mutató pl. a fürdőszobával való ellátottság (a nem cigány háztartások 71%-ának van, a cigány családok csak 48%-a rendelkezik vele), a vízöblítéses WC (57–35% az arány), vezetékes víz a lakásokban (78–52%), vezetékes gáz (12–6%), vezetékes telefon (68–40%), automata mosógép (40–12%) (3. táblázat). Ezek a mutatók is jelzik, hogy az itt élő emberek szegények, de különösen szegény közöttük a cigány lakosság.

3. táblázat. Lakásfelszereltség a vizsgált térség felkeresett háztartásai körében, 2006

Arány	Megnevezés	Arány a magyar (M) és a cigány (C) háztartások esetében, %	
		M	C
Magas	Vezetékes víz	78	52
	Porszívó	85	46
	Hűtőgép	97	91
	Fagyasztó	83	46
	Rádió	94	84
	Színes tv	92	89
	Video/DVD	45	53
	Vezetékes telefon	68	40
	Centrifuga	69	68
	Hagyományos mosógép	70	85
Alacsony	Vezetékes gáz	12	6
	Szennyvízcsatorna	8	9
	Személyi számítógép (PC)	2	12
	Mosogatógép	4	3
	Személygépkocsi	36	16
Nagy aránykülönbség	Fürdőszoba	71	48
	WC	57	35
	Vezetékes gáz	12	6
	Vezetékes víz	78	52
	Porszívó	85	46
	Fagyasztó	83	46
	Kábel tv	50	31
	Vezetékes telefon	68	40
	Személyi számítógép (PC)	27	12
	Automata mosógép	40	12
Személygépkocsi	36	16	

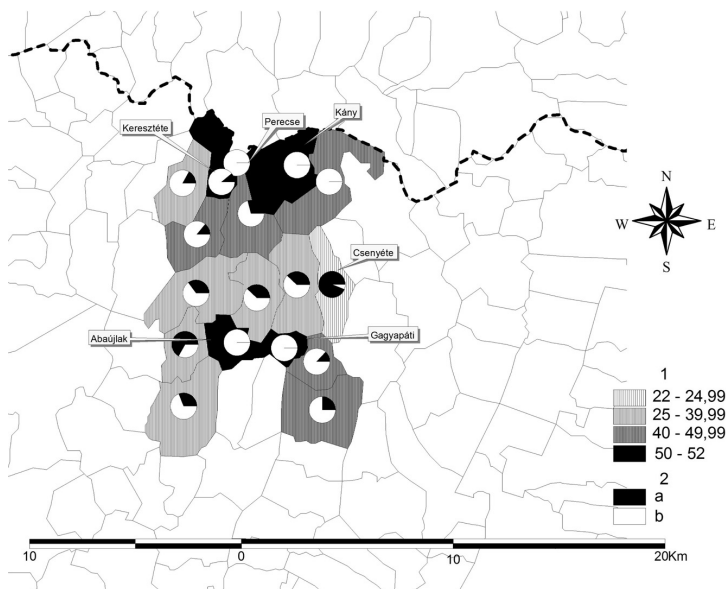
Megpróbáltunk egy mutatót szerkeszteni, amely segítségével össze lehet hasonlítani, hogy van-e településenként valami különbség a lakások ellátottsága, felszereltsége között. Ha valamelyik család rendelkezett az előbbieken felsorolt dolgokkal, akkor az az index számításakor 1, 2 vagy 3 értéket ért aszerint, hogy mennyire találtuk költséges és fontos beruházásnak vagy beszerzésnek. (Így pl. a rádió megléte 1, míg az automata mosógépé 2, a személygépkocsié 3 pontot képviselt.) Ezután összegeztük településenként az elért pontokat, azt osztottuk a településről vett minta elemszámával, majd 100-as skálára vittük át az értékeket, a könnyebb áttekintés végett. Így ideális esetben egy településen, ha minden megkérdezett háztartásban a fent nevezett dolgok mind előfordultak volna, akkor annak a településnek a lakásfelszereltségi indexe 100 lett volna.

Az eredményünk a következő: azokban a falvakban a legmagasabb a lakásfelszereltségi mutató, amelyekben nincs cigány lakos (kivételesen Büttös, ahol

nincsenek, ám a mutató értéke 43 (azaz 50 alatt maradt), ill. Keresztéte, ahol kisebb arányban élnek cigány lakosok, de ahol a mutató értéke a térségben az egyik legmagasabb: 51,2). Ugyanakkor Csenyétén, ahol 2006-ban a cigány lakosok aránya majdnem elérte a 100%-ot, a mutató értéke csak 22 (11. ábra). Ám azt is látni kell, hogy a lakásfelszereltség mértéke az egész térségben nagyon alacsony, a legkedvezőbb helyzetű települések indexeinek értéke is csak 50 és 52 között mozgott.

Háztáji gazdálkodás (saját földtulajdon és állattartás)

A térségben hagyományosan fontos szerepe volt a háztáji gazdálkodásnak. A szocializmus időszakában, amikor az 1950-es években megindult a tervszerű iparosítás, valamint akkor, amikor ezeket a falvakat az akkori gazdaságpolitika keményen háttérbe szorította (HAJDÚ Z. 1992), természetesen a már korábban említett társadalmi válaszon, az elvándorlásokon túl, az ingázás adta a továbbélés

11. ábra. Lakásfelszereltségi mutató a vizsgált térség településein, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007) – 1 = lakásfelszereltség; 2 = etnikai megoszlás: a = cigány lakosok; b = nem cigány lakosok aránya. Forrás: KSH 2001 és saját adatgyűjtés

Index of equipment and conveniences in the housing of the settlements of the study area, 2006 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – 1 = housing equipped; 2 = distribution of ethnic groups: a = proportion of Gypsy; b = non Gypsy inhabitants. Source: Central Statistical Office 2001 and own questionnaire survey data

lehetőségét. Így a paraszti családok férfitagjai eljártak a közeli, s távoli ipar-telepekre, a nők pedig igyekeztek továbbvinni a háztáji gazdaságot. Ha már csak kisebb mértékben is, de az önellátásra való törekvés valamilyen szintig fenn tudta tartani a család élelmiszer ellátását, de mindenképpen segítette azt. A háztáji az 1990-es évek után is segíthette a családok életminőségének javítását, ezért kerültek bele a vizsgálatunkba a földtulajdon és az állattartással kapcsolatos változók.

Saját földtulajdonnal a *nem cigányok* körében is csak 27% rendelkezett, földet pedig csak 0,2%-uk bérelt. A saját földtulajdon nagyságáról az mondható el, hogy a tulajdonosok 96%-nak 15 ha vagy annál kisebb területű a földje, ebből 1,5 ha-nál kisebb földdel 27,5%-uk rendelkezik. A *cigányok* körében a megkérdezettek csak 2,6%-ának volt valamilyen földtulajdona, földet senki sem bérelt, és senkinek sem volt 1,5 ha-nál nagyobb területű földje.

A *nem cigányok* körében a megkérdezettek 66%-a tartott valamilyen állatot, míg a *cigányoknál* ez az arány csak 49% volt, az állattartásban a baromfi játszotta az uralkodó szerepet mindkét csoport esetében.

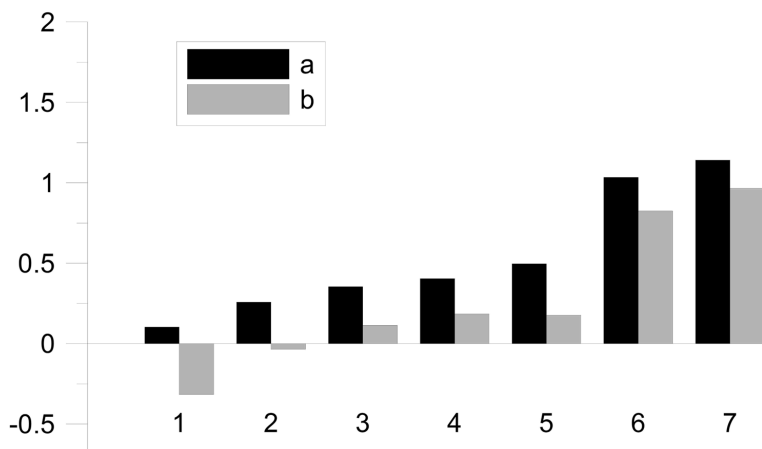
Amennyiben ezeket az adatokat összevetjük a gazdasági aktivitás adataival, láthatjuk, hogy a cigány családok nagyon kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetét nem ellensúlyozza a helyi, szűkösen mondható mezőgazdasági forrás kihasználása, még akkor sem, ha ennek a térségben hagyományai vannak, és az ott élő nem cigány lakosság még napjainkban is valamilyen mértékben, ha túl erősnek nem is nevezhető módon, de megőrizte azt.

Szubjektív életminőség

A lakókörnyezet tisztaságával és a gyermekek tanulmányaival kapcsolatos attitűdök

Tendenciában azonos attitűdöt tapasztaltunk a cigány és a magyar válaszadók körében arra vonatkozóan, hogy mennyire tartják tisztának környezetüket. Minél távolabb volt a megkérdezettől mind térben – és ezzel összhangban –, mind felelősségben a megnevezett objektum, annál kevésbé tartották tisztának. Így mindenki a saját lakását tartotta legtisztábbnak, de az adható legmagasabb értéktől egy teljes (a cigány családok válaszadói), ill. közel egy teljes (a nem cigány családok válaszadói) ponttal kisebbet adtak (ötös skálát használtunk, ahol az értékelés során a negatív attitűdöket mínuszos értékekkel, a közömböst és középezt 0-val, míg a pozitív értékelést plusz számmal jelöltük).

A cigány válaszadók szerint a falu közterei és általában a falubeliek portái inkább piszkosak, míg közeledve a saját portájukhoz, házukhoz, a közvetlen környezetüket inkább tisztának vélik. A magyar válaszadók körében a teljes falukép inkább tiszta, de nem magas értékekkel, és hasonlóan egyre tisztábbnak vélik a közvetlen környezetüket (12. ábra). Az, hogy mennyire

12. *ábra.* Attitűdök a vizsgált térségben a nem cigány (a) és a cigány (b) válaszadók körében, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007) – Mennyire tartja tisztának?: 1 = a falu köztereit; 2 = a falubeliek portáit; 3 = a falubeliek lakásait; 4 = utcája portáit; 5 = utcája lakásait; 6 = saját portáját; 7 = saját lakását

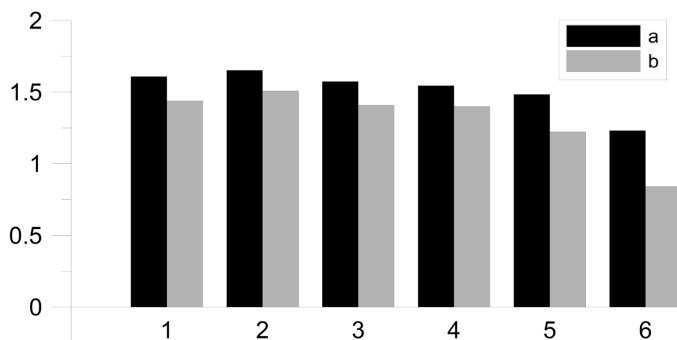
Attitude of the non gypsy (a) and gypsy respondents (b) in the study area, 2006 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – How clean/tidy do you think these things are?: 1 = public squares in your village; 2 = gardens of your village residents; 3 = houses of your village residence; 4 = gardens of the residents of your street; 5 = houses in your street; 6 = your own garden; 7 = your own house

fontos környezetük tisztasága, annak jelentősége már sokkal határozottabban jelenik meg mindkét válaszadói körben, de a cigányok esetében mindig egy kicsit kevésbé fontos ez, bár nagyon minimális különbséggel (13. *ábra*).

Természetesen önmagában ezekből az eredményekből nem következtethetünk semmilyen olyan kézzel fogható attitűdbeli különbségre, amely indokolná az elhanyagolt porták mögötti társadalmi hátréteret. Ezeket a vizsgálatokat ki lehetne egészíteni olyan interjúkkal, amelyek pl. azokat a kérdéseket teszik fel, hogy hány órát tölt hetente környezetének tisztán tartásával, mikor nevezi egyáltalán tisztának portáját vagy lakását, és a többi.

Tapasztalataink azt mutatták, hogy azokban a falvakban volt legelhanyagoltabb az utcakép, ahol legnagyobb volt a munkanélküliség és a szegénység. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül minden nagyon szegény család portája és lakása elhanyagolt, ill. fordítva sem igaz, hogy minden jobb módú közvetlen környezete rendezett. Mindenesre az elgondolkodtató, hogy a cigányok körében nagyobb az elégedetlenség a falu közttereinek, ill. a falubeliek portáinak tisztaságát tekintve, mint az ott lakó magyaroké.

A szakemberek írásaikban felhívják a figyelmet arra, hogy az alacsonyabb végzettségűeknek kisebb az esélye a munkaerőpiacon (ROSEN, S. 1998;

13. ábra. Attitűdök a vizsgált térségben a nem cigány (a) és a cigány (b) válaszadók körében, 2006. (szerk. MOLNÁR J. 2007). – Mennyire fontos önnek?: 1 = portája tisztán tartása; 2 = lakása tisztasága; 3 = hogy gyermekei befejezzék az általános iskolai tanulmányaikat; 4 = hogy szakmát tanuljanak; 5 = hogy leérettségizzenek; 6 = hogy diplomát szerezzenek

Attitude of the non gypsy (a) and gypsy respondents (b) in the study area, 2006 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – How important are these things for you?: 1 = keeping your own garden neat; 2 = keeping your own house clean; 3 = that your children finish their primary school education; 4 = that they study some kind of job; 5 = that they complete their grammar/secondary school education; 6 = that they get a degree

KEMÉNY I.–JANKY B.–LENGYEL G. 2004; FORRAY R.K.–HEGEDŰS T.A. 2000; G. FEKETE É. 2005), ezért a továbbtanulás kérdése fontos a fiatalok jövője és boldogulása szempontjából. Láthattuk, hogy a statisztikai, ill. az empirikus vizsgálataink adatain alapuló elemzéseink azt mutatták, hogy a kutatási terület helyi társadalma az átlagtól alacsonyabb iskolai végzettségű, de közülük is a gyakorlatilag gettóvá vált, ill. való falvakban élő cigány lakosok –, akik itt már többségben élnek, – iskolai végzettsége rendkívül alacsony.

A tanulást támogató attitűdök esetében ismét azt látjuk, hogy annak alakulásának tendenciájában nincs jelentős különbség a cigányok és nem cigányok között (13. ábra), bár a felsőfokú végzettség megszerzését már nagyobb különbséggel tartják kevésbé fontosnak a cigány válaszadók, mint a magyarok. Ugyanakkor jól látszik, hogy mindkét csoportnál az iskolai végzettség magasabb elérése már egyre kevésbé lesz fontos. Személyes interjúk alkalmával azt is elmondták, hogy az se talál itt a térségben jobban munkát, akinek magasabb iskolai végzettsége van, igaz azt is hozzá kell tenni, hogy azok inkább éppen ez okból elmennek, azaz el tudnak menni, s nagyobb esélyük van, hogy kikerüljenek a nyomorból.

Elégedettség

A települések kiskereskedelmi, oktatási, egészségügyi szolgáltatásokkal való ellátottsága a vizsgált településeken szintén nagyon kedvezőtlen. Az ott élő

cigány lakosok a helyzetet valamivel rosszabbnak ítélik meg, mint a nem cigányok, de mindkét csoport elégedetlen az elérhető szolgáltatásokkal. Legrosszabb a helyzet a közlekedési feltételek tekintetében, de nincsenek nagyon pozitív vélemények az élelmiszer-beszerzési lehetőségek, a közmű-, és a telefonellátottság, valamint az orvosi ellátás kapcsán sem. A gyógyszerügyi szolgáltatással a legelégedettebbek, de ennek pontértéke sem éri el az elégedettségi küszöböt (ez 1 pontérték lenne).

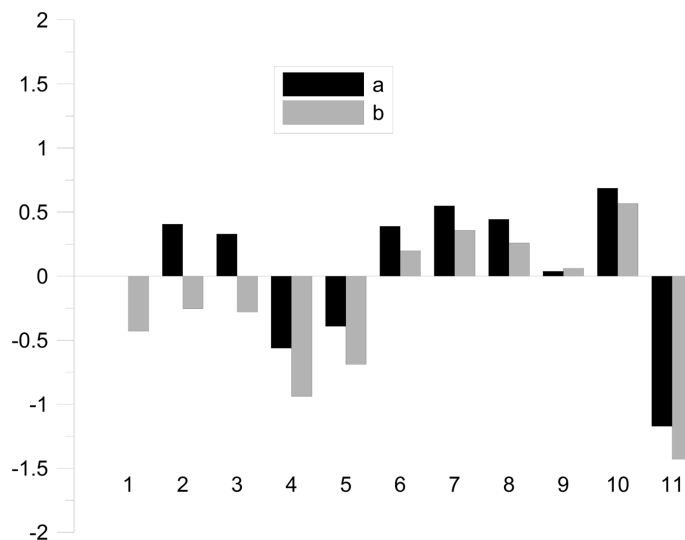
Összességében a cigányok körében tapasztalható nagyobb elégedetlenség, és a kedvezőtlen vélemények háttérében az is állhat, hogy esetükben a gépkocsival rendelkező családok aránya csak 16%, míg a nem cigányok esetében ez az arány 36%. Így a cigány családok a távolabb, más településeken lévő szolgáltatásokat nem tudják igénybe venni, a közlekedési feltételek pedig nem olyan kedvezőek, hogy könnyen elérhetővé válhatnának ezek a szolgáltatások. Ugyanakkor az is látható, hogy környékbeli munkalehetőségek sincsenek igazán, így ez már önmagában nehezíti az itt élő emberek számára a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést, hiszen nincs meg a megfelelő jövedelmük hozzá. Az önkormányzat szerepét a kialakult helyzetben inkább a cigány lakosok értékelik negatívan, de összességében sem elégedettek az itt élők a helyi faluvezetők munkájával (14. ábra).

Az itt lakók inkább szeretnek itt élni, mint sem, de lelkesedésük nem túláradó. Egy olyan ötfokozatú skálán, ahol a legmagasabb érték 2, a legalacsonyabb pedig -2, ahol a pozitív szám a pozitív, a negatív szám a negatív attitűdöt mutatja, a nem cigány válaszadók 0,7-es értékkel, a cigány válaszadók pedig átlagosan 0,6-es értékkel fejezték ki a térséghez való érzelmi ragaszkodásukat.

A munkahellyel való elégedettségről – azok körében, akiknek van munkájuk – viszonylag kedvező képet alkothatunk, ami a nem cigány válaszadókat illeti, mivel közülük több (76,7%) elégedett a munkahelyével, ebből viszont csak 11,1% volt nagyon elégedett. A cigány válaszadók esetében már csak 60%-os volt az elégedettség, amiből 13,3% volt nagyon elégedett. A cigány válaszadók körében nagyobb volt az elégedetlenség (33,3%), mint a nem cigányok esetében (21,1%), a sem nem elégedett, sem nem elégedetlenek táborába mindkét csoportnál viszonylag csak kis százalékos arány volt megfigyelhető.

Etnikai preferencia és más etnikai csoporttal szemben érzett feszültség

Az eddig bemutatott attitűdök is mutatják, hogy találunk különbséget a cigány és nem cigány lakosok beállítódásai között. Fontos kérdés ebben a térségben, hogy a két csoport között van-e valamilyen ellentét, hiszen ez alapja lehet annak, hogy mennyire tudnak együtt tevékenykedni saját falujuk jövőjéért, számíthatnak-e egymásra, tudnak-e együtt dolgozni, élni?

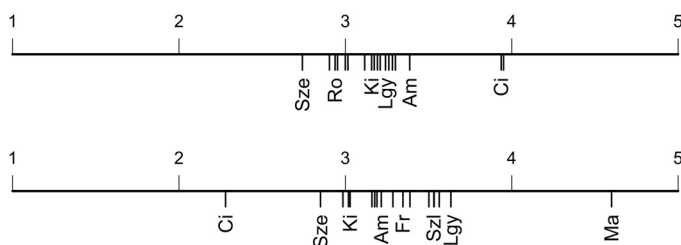
14. ábra. Attitűdök a vizsgált térségben a nem cigány (a) és a cigány (b) válaszadók körében, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – Mennyire elégedett?: 1 = az önkormányzat tevékenységével; 2 = az élelmiszer beszerzési lehetőségekkel; 3 = közművel, telefonnal való ellátottsággal; 4 = az utak állapotával a térségben; 5 = a térség közlekedési helyzetével; 6 = az óvodai ellátottsággal; 7 = az általános iskolába való eljutási lehetőséggel; 8 = az általános iskolával; 9 = az orvosi ellátással; 10 = a gyógyszerészteri szolgáltatással; 11 = a környékbeli munkalehetőséggel

Attitude of the non Gypsy (a) and Gypsy respondents (b) in the study area, 2006. (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – How satisfied are you with the things below?: 1 = the work of the local government; 2 = purchasing food in this area; 3 = utilities, e.g. landline phone access; 4 = quality of the public roads in the area; 5 = the state of public transport in the area; 6 = provision of nursery facilities; 7 = access to the primary school; 8 = quality of primary school; 9 = provision of medical surgeries; 10 = provision of pharmacy; 11 = possibility of employment in the area

Első körben azt nézzük meg, hogy az etnikai preferencia vizsgálat eredményei mit mutatnak. Ötös skálán vizsgálva azt, hogy az egyes válaszadók mennyire találják szimpatikusnak az említett különböző népcsoportokat, az alábbi eredményeket kaptuk: A cigány lakosok önértékelése sokkal rosszabb, mint a magyaroké, majdnem egy pontértékkal tartják magukat kevésbé jónak, mint a magyarok saját magukat. A cigányok szemszögéből a magyarokról kialakított vélemény pozitívabb, mint ahogyan saját magukat értékelik. A helyi nem cigány lakosok viszont kevésbé vannak jó véleménnyel a velük ott élő cigányokról (15 ábra).

Az etnikai csoportokkal szembeni beállítódásokat⁴ vizsgálva továbbá láthatjuk, hogy a cigány és a nem cigány lakosság körében másképpen ala-

⁴ ÉGER György módszerét használva ötfokú skálán mértük az egyes népcsoportok irányába tanúsított attitűdöket (ÉGER Gy. 1996).

15. ábra. Etnikai preferenciaméter a vizsgált térségben a cigány (fent) és a nem cigány (lent) válaszadók körében, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – Am = amerikaiak; Ci = cigányok; Fr = franciák; Ki = kínaiak; Lgy = lengyelek; Ma = magyarok; Ro = románok; Sze = szerbek; Szi = szlovákok

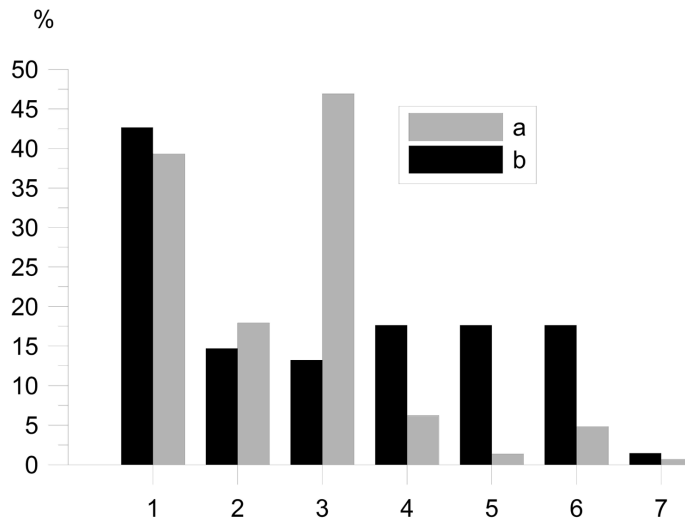
Ethnic preference meter among Gypsies (above) and non Gypsies (below) respondents, 2006 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – Am = Americans; Ci = Gypsies; Fr = Frenchs; Ki = Chinese; Lgy = Polishes; Ma = Hungarians; Ro = Romanians; Sze = Serbians; Szi = Slovaks

kulnak ezek, mégpedig sajátos módon. Az attitűd méteren a nem cigány válaszadók beállítódásainak skálája szélesebb, jobban széthúzott, míg a cigány válaszadóké jobban tömörödik a semleges érték körül (3-as érték). Mindkét csoportnál két kiemelt etnikum szerepel: a cigányok és a magyarok (természetesen azok, amellyel együtt élnek és önmaguk), ám a cigányok esetében mindkét csoport értékelése esetén pozitív irányban van kiugrás a többihez képest, míg a magyar válaszadóknál a cigányokkal szemben negatív, saját magukkal szemben pedig pozitív irányú az eltolódás. Az ábra alapján úgy tűnik, hogy a vizsgált térségben élő cigányok a magyarokat többre becsülik, magukkal szemben pedig kritikusabbak.

Pontosabb, konkrétabb választ kerestünk, arra a kérdésre, hogy e mögött a kedvezőtlen szimpátia mögött valóban áll-e valamilyen feszültség a két csoport (cigányok és nem cigányok) között. A vizsgált térség megkérdezettjeinek kevesebb, mint fele az, aki semmilyen feszültséget nem érez más csoporttal vagy csoportokkal szemben (16. ábra).

A nem cigány válaszadóknak közel fele viszont egyértelműen kinyilvánította, hogy ellenérzése vannak a faluban élő más etnikai csoporttal szemben, és ez csakis a cigány csoporttal szembeni feszültségérzet lehet, mivel nincs rajtuk kívül más etnikai kisebbség (ez egyes falvakban már többséget jelent). Ugyanerre a kérdésre a cigány megkérdezettek jóval kisebb arányban jelölték be azt, hogy ellenérzés lenne bennük a nem cigány lakosok felé.

Érdekes azonban, hogy a saját etnikai csoportjukon belül ez a feszültség magasabb, a megkérdezett cigányok közel 20%-ának vannak konfliktusai a faluban élő más cigányokkal szemben, ill. ugyanilyen arányban érznek feszültséget a faluban élő szegényekkel, ill. gazdagokkal szemben is. Ez az

16. ábra. Attitűdök a vizsgált térségben a nem cigány (a) és a cigány (b) válaszadók körében, 2006 (szerk. MOLNÁR J. 2007). – Mely csoporttal szemben érez feszültséget vagy melyikkel van konfliktusa?: 1 = nem érez feszültséget; 2 = feszültséget érez a szomszédjával; 3 = a faluban élő más etnikai csoporttal; 4 = a saját etnikai csoportjával; 5 = a faluban élő szegényebbekkel; 6 = gazdagabbakkal; 7 = a családjával szemben

Attitude of the non gypsy (a) and gypsy respondents (b) in the study area, 2006 (ed. by MOLNÁR, J. 2007). – Which group do you feel tense or have conflict with?: 1 = do not feel tense or do not have conflict; 2 = feels tense with your neighbours; 3 = with people living in the village belong to different ethnic group; 4 = with your own ethnic group; 5 = with poor people in the village; 6 = with rich people in the village; 7 = with your own family members

eredmény mutatja azt a létező ellentétet, ami e társadalmakban a cigányok és nem cigányok között húzódik, ill. a cigány közösségeken belül létezik.

Vizsgálataink alapján elmondható, hogy az ellenézés háttérében az egyenlődségnek nagy szerepe lehet, de erre a jelenségre hívják fel a figyelmet a szociológusok is (LADÁNYI J.–SZELÉNYI I. 2004). Éppen ez a belső ellentét is oka annak, hogy nehezen kezelhető a probléma. Bármilyen kezdeményezésnek útjában áll ez a szemlélet, amelyik megmérgezi a saját közösségüket is. Terepi munkánk során azt tapasztalhattuk, hogy gyakran kiközösítették azon társaikat, akiknek sikerült kiemelkedni a nyomorból.

Összegzés

Vizsgálatunk azt mutatta, hogy a térség mind földrajzilag, mind társadalmilag periférikus helyzetben van. A földrajzi elszigeteltséget a térség közlekedés-

földrajzi helyzetének kedvezőtlen volta adja, amit tetéz a szegénység miatti kicsiny gépkocsállomány és a kedvezőtlen tömegközlekedés. A nagyobb gond a társadalmi-gazdasági elmaradottság.

A látszólag kedvező demográfiai fordulat mögött a szegénység erőteljesebb elmélyülése és térbeli növekedése húzódik meg. A lakosság munkanélkülisége megrendítő egyes falvakban (pl. gyakorlatilag Csenyétén a munkaképes korú férfiak 98%-a munkanélküli!), ehhez társul az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők magas aránya.

Az iskolai végzettség általában alacsony, de különösen az a cigányok körében. Kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, de még az érettségivel rendelkezők aránya is messze elmarad az országos átlagtól. Ezek a jellemzők még inkább gyengítik a cigányok munkaerőpiaci helyzetét.

A gazdasági aktivitás mutatja talán a legszomorúbb képet. Rendkívül kevés a munkahely a környéken, ami van, azok nagy részének jövedelmezősége csak minimálbért jelent a foglalkoztatottak számára. Így sokan azért nem vállalnak munkát, mert a munkába járás költségeivel kisebb nettó jövedelemhez jutnak, mint amennyit a szociális és családi segélyekkel elérhetnek. Ez a problémakör felveti a jelenlegi támogatási rendszer felülvizsgálatát és átdolgozását. Véleményünk szerint a jelenlegi szociális és családi támogatási rendszer demoralizálóan hat, munkavégzésre nem ösztönöz.

Mindezek eredményeképpen a foglalkoztatottság nagyon alacsony, ez még akkor is így van, ha az arányukat a munkaképes korúakhoz viszonyítjuk, és nem számolunk a nagy számú időssel, ill. a helyenként nagy arányú gyermekkorúval. A munkanélküliség is igen magas mértékű az egész térségben. Ennek az állapotnak a tartóssága mérhetetlen szegénységet eredményez, aki csak teheti, elhagyja ezt a térséget, hátrahagyva az egyre szegényebb és szegényebb rétegeket, akiknek nincs lehetőségük ebből a helyzetből kiemelkedni.

A nyomort mutatja az egy főre eső jövedelem alacsony értéke, amely különösen a cigány családok esetében megdöbbentően kevés, a szociális támogatással együtt is a cigány családok 93%-ban az egy főre eső havi jövedelem nem haladja meg az 50 000 Ft-ot.

A lakásfelszereltségi mutató értéke is a szegénységre utal, ahol 100-as maximum érték viszonylatában a legkedvezőbb helyzetben lévő falvak is csak az 50–52-es pontértéket érték el, de a települések majdnem fele csak 40 alatti értékű. A szolgáltatások terén is kedvezőtlen a helyzet, sokszor az alapvető ellátás is csak nagyon alacsony szinten biztosított.

Határozott különbség van a cigány és a nem cigány lakosok életminőségében mind az objektív és mind a szubjektív életminőséget feltáró változók tekintetében, s minden esetben ez a különbség a nem cigány lakosok javára értendő. Fontos eredmény továbbá az is, hogy a cigányok önértékelése kedvezőtlen, kevésbé tartják saját magukat pozitívnak, mint a magyarokat, ugyanakkor a magyarok részéről határozott a negatív megítélése a cigányságnak.

A cigány közösségeken belül kisebb-nagyobb ellentét figyelhető meg, amelynek egyik oka valószínűleg az egyenlődsdi, ami szétfeszíti közösségeiket és egyik gátja felemelkedésüknek. Ezt egyik interjúalanyom az alábbi szavakkal fogalmazta meg, amikor azt kérdeztem tőle, hogy mi történt a cigányokkal, miért nem tartanak össze?

„Büszkeség. Nem tudom, hogy voltatok-e az úgynevezett soron, ahol új házak vannak. Na, ott mindenki rokon! Ha ott is, ha bemész, egy-két embernél, ahhoz képest, hogy munkanélküliség van, és meglátod a házukat belülről, akkor azt mondod, hogy le a kalappal! De van egy-két ház a végén, nem kell bemenni, csak meglátod kívülről. És rokonok, testvérek. És ő lenézi azt, aki rendben tartja a portáját. Meg, hogy milyen gizda, mert ő vett egy mondjuk rá egy asztalt.”

A cigány lakosok esetében tehát jelen van az egymás iránti ellenszenv, ami meghatározó, és amely leginkább a vagyoni különbségen alapszik.

A térségben végzett személyes terepbejárásaink során azt tapasztalhattuk, hogy a már több generáción keresztül munka nélkül élő cigányokra és nem cigányokra morálisan is nagyon hátrányosan hat a munkanélküliség, helyzetükön gyakorlatilag saját erőből, esetenként még segítséggel sem voltak képesek változtatni, ezért a korábbiaknál jóval átfogóbb, meggondoltabb, szakmailag sokkal megalapozottabb programra van szükség.

Fontos az is, hogy ezek a programok, amelyek segíteni próbálnak ezeknek a csoportoknak, figyelembe vegyék azokat a kulturális, közösségi sajátosságokat, amelyek ma jellemzik a cigányságot, a cigány közösségeket. Ennek mellőzése gyakorlatilag előre vetíti a program bukását, eredménytelenségét. Így nem elég önmagában az iskola reformja, amire egyébként rendkívül nagy szükség van. Figyelembe kell venni, hogy ezek a gyerekek milyen szociális háttérrel rendelkeznek, hogy előfordulhat, hogy otthonról nem támogatják a tanulását, esetleg egyáltalán nem tartják fontosnak az iskolában tanulható dolgok elsajátítását. Nem biztos, hogy lehet arra számítani, hogy otthon házi feladatot fog készíteni a gyermek, és fontos lenne, hogy ne a lexikális anyagok elsajátítására, hanem az alapismeretek elsajátítása után kreativitásra, gondolkodásra, problémamegoldásra tanítson és neveljen az iskola.

Am mindemellett és egy időben foglalkozni kell a felnőtt közösségekkel is, annak szociális, erkölcsi, pszichés, valamint kulturális életével. Csak ha ebben eredményeket tudnak elérni, akkor lehet a munkavégzésbe bevonni azokat az embereket, akik sohasem voltak foglalkoztatottak, de még adott esetben a szüleitől, rokonaiktól sem láthatták, hogy munkába mennek. Ha csak munkahelyet létesítünk, azzal nem lehet megoldani a problémájukat, mert sokan nem tudnak ezzel a lehetőséggel mit kezdeni. Akik igen, azok többségének van munkája most is, esetleg már el is hagyta ezt a vidéket, vagy készül elhagyni.

Szintén fontos feladat a cigányok és nem cigányok közötti feszültség enyhítése. Az ott élő nem cigány emberek nem fajgyűlölők, nem a cigányokkal van problémájuk, hanem egyszerűen nem értik a cigányok hozzáállását a dolgokhoz. Nem értik azt, hogy milyen lehetetlen és reménytelen helyzetben vannak ezek a végtelen szegénységben élő emberek, és nem látják társadal-

munknak, intézményrendszerünknek, politikánknek azokat a csapdáit, amelyek ezen a helyzeten nem segítenek, hanem még fokozzák, mélyítik is azokat.

A térségben olyan kedvezőtlen a társadalmi, a szociális és a gazdasági helyzet, hogy ha nem lépünk fel annak érdekében, hogy megváltoztassuk ezeket, akkor az egyre nagyobb méreteket fog ölteni térben is, és az érintettek számát tekintve is olyannyira, hogy egyre nehezebben lehet majd kezelni ezt a helyzetet, és ez egyre inkább hat majd az ország teljes népességére is. Növekedni fog a szegregáció, a gettósodás, a bűnözés, a szegénység. A térségben dolgozó szakemberek (polgármesterek, rendfenntartók, tanárok, tanítók, orvosok, kutatók stb.) már most kétségbe vannak esve a jelenlegi helyzetet ismerve is.

Számolni kell azzal, hogy amennyiben sikerülne szakértői csapat által megfelelő programokat elindítani, eleinte csak kisebb eredmények várhatók, és csak több évtizedes kitartó munkával van esély arra, hogy a ma ismert kedvezőtlen folyamatok végleg jó fordulatot vegyenek.

IRODALOM

- ÉGER Gy. 1996. Kettős tükörben. Etnikai preferenciák néhány közép-európai határtérségben. – *Pro Minoritate* 5. 3. pp. 95–106.
- FEKETE Zs. 2006. Életminőség. Koncepciók, definíciók, kutatási irányok. – In: UTASI Á. (szerk.): *A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és kapcsolatok.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, pp. 277–309.
- FORRAY R.K.–HEGEDŰS T.A. 2000. Tradicionális családi nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben. – In: FORRAY R.K. (szerk.): *Romológia - Ciganológia.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, pp. 261–278.
- G. FEKETE É. 2005. Cigányok a Cserehát–Hernád–Bódva vidékén. Tájégségi elemzés. – In: BARANYI B. (szerk.): *Cigány szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben.* Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 132 p.
- HAJDÚ Z. 1992. Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában. – *Földrajzi Közlemények* 40. 1–2. pp. 29–37.
- KEMÉNY I.–JANKY B.–LENGYEL G. 2004. A magyarországi cigányság 1971–2003. – Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 192 p.
- LADÁNYI J.–SZELÉNYI I. 2004. A kirekesztettség változó formái. – Napvilág Kiadó, Budapest, 190 p.
- MOLNÁR J. 2007. Elszegényedett, elszigetelődött aprófalvak gondjai. A népesség és a társadalom jellemzői 17 észak-csereháti falu vizsgálatában. – Településföldrajzi Konferencia 2006. október 19–20. Szombathely (megjelenés alatt)
- ROSEN, S. 1998. Emberi tőke. – In: LENGYEL Gy.–SZÁNTÓ Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Aula Kiadó Kft., Budapest, pp. 71–100.